

Emanuel Purkyně – botanik velkého nadání a zklamaných nadějí

„Moji synové dorůstají k mé radosti. Starší se rozhodně přiklonil k přírodním vědám a bude mne, doufám, následovati.“ To jsou slova z dopisu, který J. E. Purkyně napsal v r. 1847 svému příteli, generálu Molostvovi. Při svých každoročních zájezdech z Petrohradu do Karlových Varů se několikrát zdržel v Praze a byl vítaným hostem v Purkyňově bytě, jak vyprávěla ve svých vzpomínkách Marie, choť malíře Karla Purkyně, mladšího syna Jana Evangelisty.

Emanuel (narozen 1831) byl přitahován již od dětství k přírodním vědám. Na rodinných výletech z Vratislavi Karel kreslil do skicáře pohledy na krajinu, zatímco Emanuel se zabýval květinami, stromy a motýly. Jeho přítel z dětství botanik Ladislav Čelakovský vyprávěl, že se Emanuel již v 8 letech seznámil s technikou mikroskopování, a jeho zájem o botaniku ovlivnil i ředitel botanické zahrady ve Vratislavi prof. Nees von Essenbeck.

Po příchodu J. E. Purkyně do Prahy r. 1850 Emanuel dokončil akademické gymnázium a po maturitě v r. 1852 zahájil vysokoškolská studia. Dva roky strávil na lékařské fakultě, ale medicína ho trvale nezaujala a zvítězily přírodní vědy. Jeho zájem se soustředil především na botaniku. Pokračoval tedy ve studiu na filozofické fakultě, kde byly tehdy přírodní vědy vyučovány. Již jako student pražského gymnázia se stal dopisujícím členem pražského přírodovědeckého spolku Lotos a přijal místo kustoda botanické sbírky uvedeného spolku, navázal i spolupráci s Národním muzeem v Praze. V r. 1854 byl dokonce jmenován asistentem muzejních botanických sbírek. Během studií na univerzitě zahájil i činnost publikační a první příspěvky uveřejňoval převážně v Živě. Populární laděné články se týkají botaniky a zoologie, psal i cestopisné črty.

Emanuela na botanických výletech na Šumavu doprovázel jeho přítel z Klatov Braun. Připojila se i Braunova sestra Emilie (obr. 2) a z botanické spolupráce vznikl hlubší vztah. Purkyně úmyslem Emanuela oženit se nebyl příliš nadšený, snoubenci byli podle něho příliš mladí na tak závažné rozhodnutí, ale sliboval si, že příchod mladé paní příznivě ovlivní rodinné hospodaření. Emanuel se s Emilií oženil v r. 1855. Naděje, že „Mili“ zapůsobí v rodinném životě, se nesplnily, hašteřila se se služkami, ty si stěžovaly J. E. Purkynovi, který to nesnášel. V domě nebyl klid.

Emanuel Purkyně promoval v r. 1858 a již v závěru studií se připravoval ke zkouškám učitelské způsobilosti, které

složil v dubnu 1856. Získal tím oprávnění vyučovat ve vyšších třídách gymnázia přírodopis a fyziku a v nižších třídách češtinu a němčinu. Jako suplující profesor zahájil svou dráhu na akademickém gymnáziu v r. 1856, poté přešel na gymnázium novoměstské, kde vyučoval přírodopis, matematiku, český a německý jazyk. S tím, že vedle přírodních věd a matematiky byl jeho pedagogický úvazek rozšířen mimo jeho aprobaci, příliš spokojen nebyl.

V r. 1860 nastoupil na lesnickou školu v Bělé pod Bezdězem (obr. 3). Toto učiliště bylo založeno r. 1855 Českým lesnickým spolkem. Když v r. 1862 vznikl Lesnicko-školský spolek, převzal školu a reorganizoval její osnovy. Byl přijat jako profesor pro vědy přírodní, přednášel fyziku, meteorologii, chemii, mineralogii, botaniku, fyziologii rostlin, zoologii a nauku o hmyzu. Dále vytvářel a doplňoval sbírky – herbáře, soubor minerálů a dřev. Povolání profesora na lesnické škole vykonával odpovíděně a získal si sympatie studentů, nesplňovalo však jeho ambice – toužil získat takové místo, kde by se mohl plně věnovat

vědě. Po celou dobu působení v Bělé opakovaně hledal jiné uplatnění a s žádostí o podporu se obracel na svého otce. V Literárním archivu Památníku národního písemnictví je uložena korespondence Emanuela s Janem Evangelistou. Celkem jde o 36 dopisů, v nichž se ozývá Emanuelova touha odejít z Bělé a najít uplatnění, kde by se mohl věnovat vědecké práci – nejlépe na univerzitě nebo na technice.

Dopisem žádal otce, aby zjistil, zda se uvolní místo na lesnické škole v Úsově na Moravě, později se zajímal, zda bude otevřena lesnická škola v Písku. V této věci získal J. E. Purkyně informaci od geologa Jana Krejčího, který v dopise z 6. prosince 1860 psal o plánovaném přeložení Lesnické školy z Bělé do Písku a o výhodách, jež by z toho pro Emanuela plynuly. Jindy se Emanuel radil s otcem, zda se má pokusit o uvolněnou profesuru zoologie nebo mineralogie v Krakově, na což ho upozornil jeho švagr. Opakovaně pátral, zda bude na pražské technice zřízena katedra přírodovědy. „Rád bych přišel na místo, kde bych nebyl nucen přednášet vícero zástojů, a kdyby mohli na technice pro jednotlivé přírodovědecké zástoje utvořit zvláštní profesury, bylo by to hezké,“ psal otcí v dalším dopise. K této možnosti se znovu vrátil v následujícím psaní, kde rozvedl své myšlenky o vhodnosti zřízení profesury na technice pro obor rolnické, technologické a lesnické botaniky. Takové místo by rád přijal. J. E. Purkyně se tedy obrátil s dotazem na profesora pražské techniky Karla Kořistku. Svému synovi potom 14. října 1863 napsal: „Milý Emanueli! Právě jsem mluvil s Kořistkou. On praví, že v původním plánu techniky bylo zvláštní oddělení hospodářsko-lesnické, že ale z toho sešlo, aby byly zřízeny zvláštní ústavy toho druhu po zemi, do systému tento předmět se již nevešel, až by snad v některém z příštích sněmů přijat a vídeňskou vládou potvrzen byl. Zatím radí čekat, při ostatně dost dobrém postavení, a neukvapit se přijímaje jako místo z renumerace a dále se osvědčit pracemi vědeckými.“

V jednom z posledních dopisů, dva roky před otcovou smrtí, se Emanuel znovu radil o vhodnosti odejít do Tharandtu v Sasku, kde tehdy působil bývalý ředitel školy v Bělé Bedřich Judeich.

Purkyně se pokusil najít pro Emanuela uplatnění i za hranicemi. O tom svědčí dopis adresovaný do Petrohradu prof. Srezněvskému. Izmail Ivanovič Srezněvskij byl ruský slavista a historik, od r. 1851 člen petrohradské akademie věd. S Purkyněm se poznal ve Vratislavi v r. 1840 během své studijní cesty Evropou. Z dopisu Srezněvskému z 1. srpna 1867 citujeme zkráceně: „Můj syn Emanuel se zamiloval do vaší velké vlasti, již by rád své mladické síly věnoval. Zastává úřad profesora přírodních věd na ústavě lesnické v Bělé u Boleslavi. K doporučení jeho mohu tvrdit bez chlouby, že je dokonalý botanik, zvláště se zajímal o flóru ruskou do nejzajímavějších konců Sibiře. Myslím, že i v samé Rusii bude po této stránce málo botaniků jemu rovných. Hodil by se nejlépe na kariéru akademickou. Jako cestovatel je otužilý, bystrých smyslů; zná se ve všech slovanských nářečích a naučí se s velkou lehkostí novým jazykům.“

Uvádíme tuto dlouholetou korespondenci, a zejména dopis zasláný do Petrohradu, jako doklad Purkyňova trvalého zájmu o Emanuelovu budoucnost. Objevují se totiž názory představující J. E. Purkyně jako otce, který se o osudy svých dětí nezajímal. Marie, manželka jeho syna Karla, vydala v r. 1914 Vzpomínky na J. E. Purkyně. Tam píše: „Dědoušek ani slovem se nepřimluvil za syna, aby ho dostal na místo, které mu náleželo. Nikdy vůbec nepoužil svého vlivu ve prospěch své rodiny.“ Její dcera Růžena Pokorná-Purkyňová ve své knize Život tří generací (1944) toto tvrzení znovu opakuje: „Nalezla jsem při rovnání rodinných dopisů, uložených v pražském Národním muzeu neodeslaný list (nebo koncept?) příteli učenci do Ruska. Maminka píše ve svých vzpomínkách, že se nikdy za své syny nepřimluvil, a dost možná, že tento dopis byl pouze přáním, v jehož vyplnění sám nevěřil. Zdá se, že ho neodeslal.“ František X. Halas ve svém Soupisu korespondence J. E. Purkyně (1987, blíže na str. 158–160 této Živy) uvádí, že Purkyně žádal Srezněvského dvakrát, aby opatřil Emanuelovi vhodné místo. Nedoručení dopis z 1. srpna 1867 je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, místem uložení listu z 19. května 1868 je Centralnyj gosudarstvennyj archiv literatury a iskusstva Rossiji f. no. 436.

Odbornými pracemi Emanuela se zabýval J. Čermáková a P. Kovář v předchozím příspěvku na str. 163–165. E. Purkyně se intenzivně věnoval lesní a vodní otázce. Jeho názory na úlohu lesů v přírodě a na způsob lesního hospodaření se nesrovnávaly s většinou tehdejších názorů. Střetl se s ekonomickými a do jisté míry i politickými zájmy velkostatkářských majitelů lesů, kteří byli současně vydržovateli lesnického ústavu v Bělé. Spor se týkal významu funkce lesů v krajinách, jejich vlivu na podnebí a srážky. Emanuel uznával retenční úlohu lesů, ale byl kritický, pokud jde o míru jejich vlivu na srážky. Na sjezdu České lesnické jednoty v Chrudimi v r. 1875 byl pro své názory ostře kritizován Karlem III. Schwarzenbergem (viz *Verreinsschrift für Forst, Jagd und Naturkunde*, 1875, str. 82–85). Uvedený sjezd byl mimo jiné věnován úlohám rybníků, rašeliníšť a lesů. Prezident jednoty K. Schwarzenberg v diskusi napadl „jednoho muže“, který je profesorem na lesnické škole a své pochybné názory nepovažuje za vhodné hájit před odborníky, ale šíří je novinami u laické veřejnosti. E. Purkyně nebyl v Chrudimi přítomen. Později se ho zastal ředitel bělského učiliště, lesní rada Ferdinand Fiscali, napětí mezi Emanuelem a představiteli jednoty to však neovlivnilo.

Emanuel Purkyně byl pověřen vybudovat v Bělé dešťoměrné neboli ombrologické stanice, aby sledovaly výskyt a frekvenci dešťových srážek v Čechách. Zprávy ze všech stanic, jichž bylo několik set, soustřeďoval právě v Bělé a výsledky měření publikoval v časopise Ombrologický věstník. Vydávání tohoto časopisu bylo značně nákladné a Emanuel žádal o finanční podporu právě Karla III. Schwarzenberga. Když neuspěl, obrátil se na knížete Jiřího Konstantina Czartoryjského, v čedobývalého spoluzáka z univerzity. V žádosti se zmínil i o Schwarzenbergovi, a to výrazy málo

1 a 2 Emanuel Purkyně a jeho Emilie

lichotivými. Czartoryjský tento důvěrný dopis předal Schwarzenbergovi, oba byli představiteli Lesnicko-školského spolku, a výsledek korespondence byl pro Emanuela osudný. Byl dán v r. 1880 předčasně do výslužby s roční penzí 1 200 zlatých. Emanuel dlouho doufal, že možnost důstojného uplatnění nalezne v Praze, kde se na Karlo-Ferdinandově univerzitě připravovalo její rozdělení na část českou a německou. Toto rozdělení bylo uzákoněno začátkem r. 1882. Místo profesora botaniky však obsadil Ladislav Čelakovský, který suploval botaniku na pražské technice. Emanuel a L. Čelakovský byli dlouholetí přátelé, Ladislav po smrti svého otce, básníka Františka Ladislava Čelakovského žil několik let v Purkyňově rodině. O Emanuelovi napsal: „Byl povahy přímé, dobrosrdečné, letory živé, muž všeobecně vzdělaný, umění a zvláště hudby znalý. Ve společnosti okouzloval duchaplným hovorem, vzletu nevšedního a obsahu vybraného. Žákům byl učitelem snad až příliš dobrým.“

Nesplnění Emanuelova přání získat místo profesora na české univerzitě představovalo definitivní ztroskotání jeho životních plánů. R. Pokorná-Purkyňová vzpomíná: „Záhy po mém provdání skonal náš drahý strýc Emanuel. Když jsme konečně získali svou univerzitu, doufal pevně, že bude povolán za profesora přírodních věd. Klamal se, ubohý a nechtěl dále pokračovat v životě, který mu nic nesliboval.“ Dlouhodobé rodinné, finanční problémy a ztráta perspektiv byly nepochybně důvodem tragického konce jeho života 23. května 1882.

Ve vídeňském archivu existují tři veřejnosti dosud neznámé německy psané dopisy z posledního desetiletí Emanuelova života, které dokazují jeho touhu získat uplatnění kdekoli jinde, třeba i v exotických místech různých kontinentů. Místem jejich uložení je Naturhistorisches Museum Wien, adresátem ředitel botanické zahrady v Hamburku prof. Heinrich Gustav Reichenbach. Dopisy uvádíme v českém překladu, a doplňujeme česká jména zmiňovaných rodů: *Viscum* – jmelí, *Loranthus* – ochmet, *Platanthera* – vemeník, *Spiraea* – udatna, dnes vyhrazeno pro tavolník, *Anthemis* – rmen, *Orchis* – vstavač, *Astragalus* – kozi-

nec, *Potentilla* – mochna, *Rubus* – ostružiník, *Taxodium* – tisovec, *Cedrus* – cedr, *Quercus* – dub, a také *Amygdalus* – dřívě mandloň, dnes řazena do rodu *Prunus*.

Bělá 23. listopadu 1873

Nejctěnější pane kolego!

Konečně dnes ráno odešla pro Vás bedna obsahující *Viscum* a *Loranthus*. V bedně jsou do jedné malé bedýnky přibaleny květník s jedním (mým jediným) exemplářem *Platanthera montana* (I suppose) a několik rhizomů *Spiraea aruncus*. Posledně jmenovaného jsem už letos nemohl dostat víc, Vy ale můžete dát stonky nařezat na tolik dílů, kolik mají pupenců. Chtěl jsem také přibalit čerstvou *Anthemis montana*, nevěděl jsem ale, jak mnoho se zajímáte o floristické zahradičnické a počkám, než mi k tomu napíšete, zda si ji přejete.

● Strana 2

Orchis montana by bylo nejlépe pokud možno ihned přesadit ven, neboť Vaše půda mu bude svědčit stejně dobře jako ta bělovodská, která je od hlín pleněru jeho divokého stanoviště *toto coelo* jiná. Já kultivuji všechno venku ve volné přírodě a rostlinu jsem dal jen pro transport do květníku, který bude pro její zakořenění bezpochyby příliš malý.

Z *Viscum* a *Loranthus* bych Vám byl mohl poslat více, ale ty bestie zabírají přílišně moc prostoru. Dozvěděl jsem se při té příležitosti, když jsem činil sběr pro Vás a současně pásl na dubech po *Viscum* pro Aschersona (které jsem ale nemohl získat, protože staré údaje byly matoucí a ze zaslanych exemplářů se vždy vyklubal *Loranthus*),

● Strana 3

že *Loranthus* se v celé východní půli Čech vyskytuje všude, kde rostou duby, Labe ale překračuje jen několik málo mil západně, a mně se zdá, že toto rozšíření souvisí s vlastnostmi nalezišť dubů, které, jak známo, se orientují určitým směrem, s klimatickými faktory zcela jistě nesouvisí. *Loranthus* se patrně bude nacházet rovněž v Polsku. Protože se vyskytuje u Astrachánu, nemohou na něj mít zimní mrazy vysokého stupně žádný vliv. Co se týče jehličí borovic, prosil bych, abyste mi poslal, co můžete, i docela obyčejné species, protože poté, co jsem zkoumal ty z Prahy a z Vídně kultivované ve sklenicích, jsem toho mínění, že tyto jsou z valné části chybně určené druhy, což je jasné, protože v kbelicích nikdy

● Strana 4

nedojdou fruktace. Já jsem však podle exemplářů v herbářích, které sice nejsou vhodné pro vyobrazení, ale charakter své species dobře uchovaly, udělal vyznačení jednotlivých druhů tak přesně, že to mohu určovat zcela s jistotou. Ze šišek si přeji abietine nejlépe borovice. Přesným mikroskopickým průzkumům podrobím rovněž šupinky šišek a konce větviček. Díky Vaší dobrotivosti mně Vámi zasláná *P. frieseana*, jejíž příčný řez jehlic je stejný jako u obecné *P. silvestris*, ale šiškami je navenek totožná s *P. uliginosa*, vedla mě k závěru hledat daná specifika také v příčném i podélném řezu šupin šišek. Otvírá se mi nyní jistá možnost dostat se do Mariabrunnu u Vídně (Lesnická akademie). Můžete-li pro mě u Wiesnera něco udělat, tak bych Vás

o to prosil, Fenzl je příliš laxní, ačkoli mě prý chce, a tam je každý krok marný.

Vám nejoddanější
S úctou
Dr. E. Purkyně

Druhé dva dopisy následovaly po 7 letech.

Bělá 10. června 1880

Čtený příteli!

Nepomyslel jsem, že tím drobným odkladem tak mnoho zmeškám a okradu se o Vaši přítomnost. O poměrech zde máte falešnou představu. Má žena a dcera jsou, jak se tu s oblibou říká „víc německé“, tzn. že žena neumí dokonce ani korektně česky, o což s největší snahou usiluje přece Čelakovského Luisa, můj syn studuje nyní v Jičíně šestou třídu gymnázia, předtím byl v Lípě na německém gymnáziu, to jičínské je české a vybral jsem ho já, protože Němky on umí dostatečně, s češtinou ale byl pozadu víc, než je pro zdejší poměry užitečno. Musíte si za hranicí představit samé divochy, kteří žijí na skalpech. Borovice, kterou bych z hamburské zahrady rád viděl jako plodnou, je *Pinus laricio* var. *stenophylla* (nebo *leptophylla*) *calabrica* ze zahrady, odkud jsem dosud neviděl žádné šišky. Kvůli *Astragalus austriacus* podnikám všemožné kroky, zde on neroste, nýbrž jen *Astragalus austriacus* / *austriacus* přeškrtnuto/ *arenarius* (jakož i *glycyphyllos*).

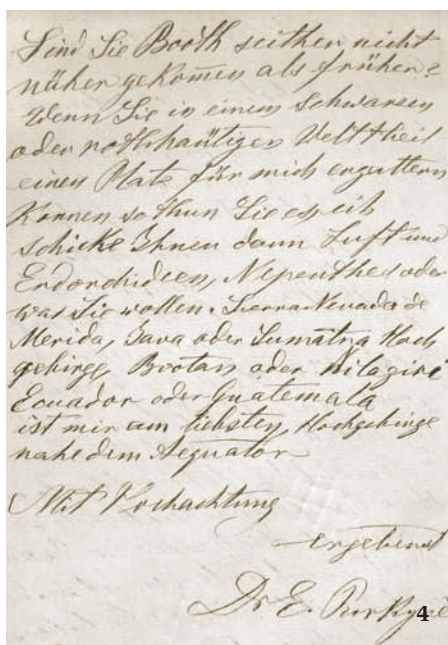
• Strana 2

Co se týče *Potentilla neummanniana*, tak jsem požádal Čelakovského o originální exempláře, a pokud dorazí, zařídím v Benátkách rešerše, žádoucí by byla trochu přesnější lokalizace místa. Při *potentillach* jsem však velice hřešil. Za života Lehmana jsem s ním byl v korespondenčním styku a žádal jsem ho, bohužel marně o radu, jak vést výzkum k českým formám *potentill*, jelikož jsem tenkrát začal *Floru boemicu*, kterou Čelakovský přeslavěně lokalizoval, když jsem jej 1860 navrhl za kustoda jako svého následníka. Po Lehmannově smrti jsem koupil jeho herbář *potentill*, revidoval podle něho sbírky genu od Willkomma, Dölla, Greniera, Schura, Pančiče, muzea pražské univerzity, vídeňského a berlínského herbáře, nakonec jsem tu sbírku prodal za cenu nabytí (jen za 100 tolarů) muzeu, které mi však ochotně dalo k stále dispozici celá oddělení, kdybych měl zájem zase něco zkoumat. Zprvu a výhradně jsem se obíral jen druhy himalájskými, západoamerickými, sibiřskými, a ty evropské jsem zanedbával, které jsou ostatně v herbářích leckterých lokalit (např. Itálie, Řecko, Španělsko) zastoupeny jen co do endemických druhů, v ostatních však uboze, např. co se verna, *argentea*, etc. týče, mezi nimiž lze narazit na velmi zajímavé formy. Nedávno,

• Strana 3

když jsem prošel Pančičovy *potentilly*, dostal jsem zas ale chuť projít morfologickými řadami, na něž jsem tam narazil. Avšak neprovedl jsem to, protože mám hrozně málo času a jsem rád, když mohu kultivovat borovice.

Nedávno se mi poštětilo nalézt v jedné zásilce od Maximowicze jeden nový a zajímavý druh, který pojmenuji *Pinus mertensiensis*. Obdržel jsem pod názvem *Pinus silvestris* z Kamčatky, sebrané Mertensem,

3 Pohlednice Lesnické školy v Bělé pod Bezdězem z konce 19. století.

Snímek laskavě poskytl Muzeum Podbezděží, není-li uvedeno jinak

4 Druhá strana dopisu Emanuela Purkyně z r. 1880 (překlad uveden v textu). Originál uložen v archivu Přírodovědeckého muzea ve Vídni – Abt. Archiv für Wissenschaftsgeschichte des Naturhistorischen Museums Wien. Svolení laskavě poskytla prof. Christa Riedl-Dornová

jehličí, které ani náhodou nepatří *silvestris*, vůbec k žádné skupině Starého světa, nýbrž je příbuzné *contorta* v západní Americe, či spíše ještě *banksiana* a *inops*, ale od každého tohoto druhu se dostatečně liší. Rád bych nyní veškeré druhy dřevin Starého světa, které jsou v každém genu tak početné, jak Focke shledal pro *Rubus*, obšírně zpracoval a mám mnoho materiálu k jilmům, dubům, smrkům, jedlím, borovicím, javorům, lípám, které už Váš otec velmi výstižně rozlišil, ale nedostává se mi

k tomu času. Jsem zde až příliš okupován přednáškami, prací v zahradě, redakcí meteorologických prací. Abyste si mohl udělat představu o té obří práci, posílám Vám, co mám z těch věcí při ruce, později to ostatní. Nyní jsem vytiskl říjen a listopad 1879 a duben 1880, květen 1880 je v tisku. Sazba začala v září 1879 a korektura je hrozná. Dle toho si můžete představit, v jakém jsem napětí. Za to všechno nedostávám nic a přicházím o svůj čas na úkor literárních prací, jimiž jsem si a propos jinak vydělával 400 zlatých.

• Strana 4

Na vydání takových pozorování dávají meteorolog. centrální instituty ve Vídni, Paříži etc. obvykle dobu o délce dvou let a nemájí přitom nota bene ani desetinu těch stanic a zveřejňují jen sumy a průměry, zatímco já publikuji plně. Ptáte se na počet mé rodiny, jedna dcera ve věku 21 let, jeden syn 19letý, dále jinak nic a žena ve věku 47 let. Pokud byste pro mě věděl o nějakém místě v Indii, Paraguaji, Brazílii, Čile, Austrálii, na Capu etc., pak by rodina neměla být žádnou velkou námitkou. Syna bych mohl brzy potřebovat jako pomocníka, je od svých 8 let velmi důkladně školen v zoologii a botanice, dobrý střelec. Dceru lze dostat pod čepec v ostatních částech světa snáze než v Evropě. Nicméně by mi byla velmi dobrá také nějaká naturalizační instituce v jižní Evropě: Dalmácie, jižní Španělsko, Robac, Alžír, Kanáry, Ac, onen. Tady u nás je podnebí až příliš ohavné. Objekty, které jsem 10 let měl ve zdraví venku, letos zmrzly jako: *Taxodium sempervirens*, *Cryptomeria japonica*, *Wellingtonia gigantea*, *Cunninghamia sinensis*, *Cedrus deodara*, *libani*, *atlantica*, *Quercus toza*, *Amygdalus communis*. Dnes jsem zkoušel fotografovat pro mou práci příčné řezy jehličí borovic; skoro to jde, zda to bude provedeno v celku, nevím.

Vám nejoddanější

S úctou

E. Purkyně

Bělá 29. června 1880

via Podmokly

Nejctěnější kmete a příteli!

Píši chvatně a krátce, aby tento dopis odešel ještě dnes dopoledne. Posílám Vám poštou čerstvý *Astragalus austriacus* a *Anthemis montana*, oba z Veltrus nad Vltavou poblíž soutoku s Labem, pro *A. montana* zcela nové místo poskytu a podle všeho to nejnižší položené, které je. Je vidno, že na výšce nesejde, jen když je skála a špatná půda. Rákosí v trávě jsou také zajímavá. Ráno mi to poslal Čelakovský a já jsem to hned přebalil pro Vás.

• Strana 2

Nesblížil jste se od té doby s Boothem více než tehdy? Kdybyste v nějakém světadílu černo- nebo rudokožců mohl pro mě ulovit nějaké místo, tak to udělejte, napošlu Vám pak převislých i pozemních orchidejí, *Nepenthes* nebo čeho si budete přát. Sierra Nevada de Merida, Java nebo velehory Sumatry, Bootan nebo Nilagiri Ecuador či Guatemala by mi byly nejmilejší, velehory poblíž rovníku.

S úctou oddaně

Dr. E. Purkyně

Použitá literatura uvedena na webu Živy.